

Samerna i underläge vid svenska rättegångar

[Samer: Sverige] Samerna har kämpat mot markägare i ett flertal fall när det gäller rätten till betesmarker för renarna. I december 2005 hölls rättegång i Umeå där ett hundratal markägare stämt tre samebyar. Samerna vann. Nu har markägarna överklagat domen och med ekonomisk hjälp från LRF vill de gå vidare i nya domstolsförhandlingar.

Samerna vann målet om markrättigheter i Nordmaling. En triumf för det samiska folket.

-- Det är en väldigt stor dag för många renägare idag. Nu ser vi att det går att vinna en rättegång i det svenska samhället, säger Malin Brännström, jurist på Samernas riksförbund, SSR.

Men ekonomisk överlägsenhet ledde ändå till att lyckan blev kort. Markägarna har överklagat domen tack vare det

Citat av Sven Heurgren i betänkandet till utredningen av ILO nr 169

Problemet med gällande processuell lagstiftning ställd i relation till konventionens krav är dock att tvister rörande rätt till mark grundade på urminnes hävd i regel är mycket kostsamma. Samerna har bevisbördan när det gäller att visa att de har på urminnes hävd grundade rättigheter till mark och förebringande av bevisning rörande historiska förhållanden i dessa mål innebär i normalfallet stora kostnader. Förlorar samerna sådana tvister är de i normalfallet enligt gällande regler också skyldiga att betala motpartens rättegångskostnader. Dessa kostnader är ofta också stora eftersom de innefattar motpartens kostnader för bevisning rörande historiska förhållanden. Samebyar kan inte enligt gällande regler beviljas rättshjälp i dessa mål. Det har också visat sig svårt för samebyarna att teckna rättsskyddsförsäkring. Detta innebär i praktiken att samebyarna av kostnadsskäl kan vara förhindrade att få sina anspråk på mark prövade. Mot denna bakgrund anser jag inte att gällande bestämmelser ger samerna en reell möjlighet att få sina anspråk på mark prövade. [SOU 1999:25 sid: 178]

ekonomiska stöd som LRF och Norra skogsägarna gått in och lovat när markägarna själva var för ekonomiskt svaga. Är det försvarbart i svensk politik att ekonomiska resurser skall styra domstolarnas arbete? Flera mål som rör samiska markrättigheter harsamernatvingatskapitulerapågrundavbristandeeconomiska resurser. I både statliga betänkandet angående ILO nr 169 och betänkandet från Gränsdragningskommissionen påtalas bristen i den svenska lagstiftningen. Det borde ligga på staten att stå för rättegångskostnader som rör fastställande av gränserna.

Nordmalingsmålet

1998stämdeett hundratal markägare i Nordmaling i Ångermanland tre fjällsamebyar, Rans sameby, Umebyns sameby och Vapstens sameby. Efter sju års förberedelser hölls rättegången vid Umeå tingsrätt under några veckor i oktober-november 2005. Samerna vann. Samerna fick rätt i att de hade sedvanerätt grundat på urminnes hävd till de omtvistade områdena i Nordmaling. För att få urminnes hävd till ett område krävs att renarna vandrat där kontinuerligt under minst 90 år innan jordabalken år 1972 trädde i kraft, det vill säga åtminstone sedan 1882 och därefter får avbrotten inte vara längre än 30 år. Då kan urminnes hävd gå förlorat. Att finna bevis för detta är dock den svåra nöten att knäcka.

Markägarna hävdar att samerna först efter 1968 börjat använda deras mark och att det innebär skadegörelse på skogen. Samerna är av en annan åsikt, att renarnas närvaro gynnar skogsmiljön och att de har urminnes hävd till området. Det är samerna som måste finna bevis för sin sak. Att Rans sameby drogs in i tvisten kan tyckas underligt, då de inte använder Nordmaling som renkötselområde, men de liksom de övriga samebyarna hänvisar till en kollektiv rätt för renkötsel i området. Med stöd av bland annat förarbetena till 1886, 1898 och 1928 års renbeteslagar vann de gehör i rätten. Rätten till renkötsel regleras idag i rennäringslagen från 1971. Där står skrivet att renkötselrätt tillkommer den samiska befolkningen av urminnes hävd, samt att endast den som är medlem i en sameby har rätt att utöva renkötsel. LRF och Norra skogsägarnas ställningstagande för markägarna mot samerna är en känslig fråga för LRF, säger Malin Brännström från SSR. Alla är inte överens inom organisationen. I ett press-

meddelande från LRF säger man:

- Det här målet handlar ytterst om förutsättningarna för bedrivande av jord- och skogsbruk i Norrlands kusttrakter och angår många av LRF:s och Norra Skogsägarnas medlemmar. Därför är det viktigt att målet prövas av ytterligare rättsinstans, säger LRF:s förbundsordförande Lars- Göran Pettersson.

Men det står mer på spel än bara förutsättningarna att driva jord- och skogsbruk. Som fem professorer skriver i DN Debatt den 23 oktober: "Allt pekar på att vad vi nu bevittnar är del av en mycket större utveckling. En utveckling där samernas livsvillkor avgörs i landets domstolar."

Problem med bevisföringen

Efter rekommendationer från betänkandet av ILO nr 169 har en gränsdragningskommission tagit på sig uppgiften att gå igenom det material som finns av historiska dokument som skall kunna tydliggöra hur gränsdragningen skall se ut. Deras betänkande kom ut den 15:de februari i år. De har gått igenom ett rikligt material av kartor, protokoll och arkiv. De har delat upp markrättigheterna i fyra olika grupper. Mark som samerna har bevisad renskötselrätt till; mark som troligen samerna har rätt till och där bevisbördan då hamnar hos markägarna; mark som samerna troligtvis inte har rätt till och där samerna har bevisbördan; samt mark som samerna genom domslut bevisats inte ha någon rätt till. Men i

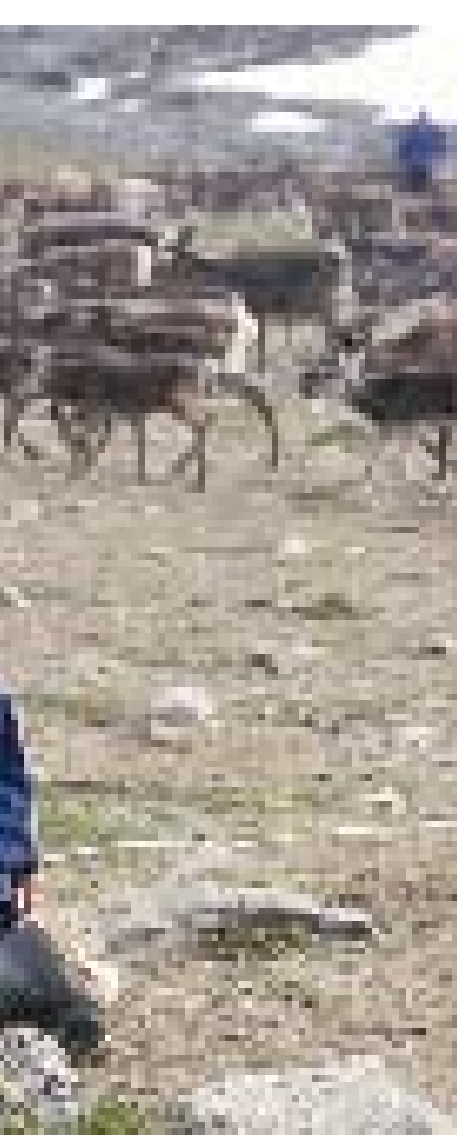
Citat ur gränsdragningskommissionens betänkande

Samisk näringsverksamhet och samisk äganderätt är mycket ofullständigare registrerad än för samhället i övrigt. Särskilt gäller det vinterbeteslanden som aldrig blivit föremål för en registrering i lagfarts- och inteckningsprotokoll motsvarande den som sker med bönders och skogsägares mark och rättigheter. [SOU 2006:14, sid 291]

betänkandet vill man dock ändå inte gå ner på djupet i faktiska gränser. De har inte heller haft rätt att gå in på de områden där det pågått domstolsförhandlingar.

Enligt gränsdragningskommissionens betänkande finns stora brister i registreringen av samernas rätt till mark, medan markägarna har sin rätt dokumenterad.

Man måste gå tillbaka i historien för att se den grova orättvisa som successivt lett till svårigheterna med samernas bevisbörda vid dagens rättegångar. Efter kungliga beslut på 1600 och 1700-talen flyttade nybyggare in i lappmarken och kom snart

Kalvmärkning
Foto: Nils Gustaf Labba

att ha majoritet i tingen och sockenstämmorna. Det har varit på de svenska myndigheterna och kyrkans villkor och med deras pennor som historiska utsagor tecknats ner. Samerna har själva inte överfört sina kunskaper via skriftspråket utan med muntlig tradition.

Ett annat problem är att renskötseln har helt andra förutsättningar än jordbrukarnas och att samerna har en annan äganderättsuppfattning till markerna. Fjällsamerna har av tradition följt renarna och inte lämnat spår efter sig som bevis på sin existens. Under sommarmånaderna har renarna vandrat upp mot fjällen där de kunnat hitta föda, medan de under vintermånaderna sökt sig ner mot kusten. Beroende på väderförhållandena har de dock vissa år hållit sig högre upp och inte behövt gå så långt ner i vinterbeteslanden. Nordmalingsområdet har utgjort ett viktigt nyckelområde, även för andra omkringliggande samebyar för ett så kallat parallellutnyttjande. Ur renskötselsynpunkt har det varit bra att låta områden ligga i vila under vissa tider. Mycket av konflikten mellan samerna och markägarna gäller just synen på ägande. Samerna har givits rätt att använda mark för sig och sina renar, men de har till exempel inte haft rätt att avverka skog för försäljning.

Hur ser framtiden ut?

Flera mål om samiska markrättigheter har avslutats på grund av bristande ekonomiska resurser. Det pågår också fortfarande ett mål i domstol mellan markägare och samer, gällande Svaipa sameby i Västerbotten. Nordmalingsmålet är som synes inte heller ett avslutat kapitel. Eftersom de svenska reglerna för rättsförfarande, när det gäller sedvanerätt inte ändrats kvarstår att samerna i praktiken sitter i en rävsax. Det rör sig om stora summor som ju angavs i betänkande från ILO 169. Till exempel gick Härjedalsprocessen på 15 miljoner kronor som de förlorande samebyarna tvingades betala. Samerna har med hjälp av samefonden kunnat låna pengar till att driva rättegångar, men på bekostnad av annat samiskt utvecklingsarbete.

I Norge har staten däremot kommit ett steg längre. Vad stoppar den svenska regeringen från att följa i Norges fotspår? I Norge har bland annat bevisbördan flyttats över från samerna till markägarna. Det har även skrivits in i lagen att hänsyn skall tas till renskötselns speciella förutsättningar. Efter flera liknande rättegångar som i Sverige, där samerna förlorade, ändrades lagen i Norge och nu med de nya reglerna har dessa domstolstvister upphört.

Så länge staten inte tar ansvaret för rättegångskostnaderna så är problemet inte löst.

- Vår förhoppning är att regering och riksdag så snart som möjligt vidtar de nödvändiga förändringar i lagstiftningen så att våra rättigheter skyddas och respekteras, säger Per Gustav Idivuoma, ordförande i Samernas Riksförbund. Sverige har vid upprepade tillfällen fått internationell kritik för att inget görs.

För att följa sina egna rekommendationer vid utredningen om ILO 169 så är det dags att staten ger samerna en reell möjlighet att i domstolar få sina markrättigheter prövade, utan att ekonomiska avgöra vem som kan gå vidare i högre domstolsinstanser.

Anna Klint
fil. mag. i kulturanthropologi